

OPĆA OBILJEŽJA VANJSKE MIGRACIJE IZ MEĐIMURJA U SREDNJOEUROPSKE ZEMLJE

Rebeka MESARIĆ ŽABČIĆ,¹ Dražen NJEGAČ²

COBISS 1.02

SAŽETAK

Opća obilježja vanjske migracije iz Međimurja u srednjoeuropske zemlje

U članku se analizira suvremena vanjska migracija međimurskog stanovništva prema zemljama Srednje Europe - Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj, u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, posebice nakon 1961. godine. Međimurje se nakon Drugoga svjetskog rata, među prvima u bivšoj državi, uključilo u tokove vanjske migracije radne snage zbog velike gospodarske nerazvijenosti, nemogućnosti zapošljavanja u rodnome kraju itd. Na smjerove vanjske migracije prema istraživanim europskim zemljama, pored geografske blizine i relativno dobre prometne povezanosti, utjecaj su imali i povijesno-politički i ekonomski odnosi navedenih zemalja s Hrvatskom te pojedinačni osobni kontakti s rođacima ili prijateljima migrantima, kao aktivnim sudionicima u stvaranju mreže uzajamnog povezivanja u prostoru u kojem borave i rade. Rezultati istraživanja pokazuju kako se međimurski radnici na privremenom radu u inozemstvu, uglavnom stekavši uvjete za mirovinu, vraćaju u rodni kraj, gdje su izgradili kuće, ugostiteljske objekte, ulagali u lokalnu infrastrukturu, malo obrtništvo i dr. i na taj način značajno sudjeluju u transformaciji naselja Međimurja.

KLJUČNE RIJEČI: Međimurje, vanjska migracija, povratnici, transformacija naselja

ABSTRACT

General characteristics of the external migration from Međimurje in Central European countries

This article analyzes the current external migration of population from Međimurje county to the countries of Central Europe - Austria, Germany and Switzerland, in the period after the Second World War, especially after 1961. After the World War II, the Međimurje county was among the first in the former country to experience trends in the external migration of labour due to high economic underdevelopment, the inability of employment in Međimurje county, etc. The impact on the external migration towards the researched European countries had the geographical proximity and relatively good transport connections, historical-political and economic relations of mentioned countries with Croatia and individual personal contacts with relatives or friends abroad as active participants in creating a network of mutual connectivity in the areas of residence and work. The research results show that workers from Međimurje county doing temporary work abroad, who mainly acquired the conditions for retirement, return to the place of origin where they build houses, catering facilities, invest

¹ Dr. sc., znanstvena suradnica, Institut za migracije i narodnosti, Trg S. Radića 3, HR-10000 Zagreb, rebeka.mesaric@zg.t-com.hr.

² Dr. sc., izv. profesor, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Marulićev trg 19/II, HR-10000 Zagreb, dnjegac@geog.pmf.hr.

in the local infrastructure, entrepreneurship etc. and thus significantly contribute to the transformation of Međimurje settlements.

KEY WORDS: Međimurje county, external migration, returnees, transformation of Međimurje settlements

UVOD

Nakon Drugoga svjetskoga rata, razorene zemlje razvijene Europe započinju s ubranom obnovom koju je u velikoj mjeri omogućila financijska podrška SAD-a, Kanade i Australije. Stranim investicijama i geopolitičkim interesima zapadnih saveznika, ekonomija razorenih zemalja bilježi nagli ekonomski rast koji se u literaturi naziva „privrednim čudom“ (Salt, Hugh 1976a; Salt, Hugh 1976b). Vanjske su migracije u prvim poratnim godinama bile u funkciji rekonstrukcije zapadnoeuropske privrede, rasta i tržišta (Baučić 1971b). Kako se nije očekivalo da će „privredni bum“ potrajati kroz duži period, mnoge su zemlje (osim Francuske zbog niskog prirodnog priraštaja) u početku uvodile razna ograničenja i restrikcije za strane radnike u namjeri da im se onemogući trajnije naseljavanje i dovođenje porodica (Baučić 1974). U tadašnjoj SR Njemačkoj potrebe za radnom snagom zadovoljene su dolaskom sedam milijuna Nijemaca iz istočne Europe i tri milijuna Nijemaca iz Istočne Njemačke. U razdoblju od 1955.–1965. zbog još uvijek relativno visokog privrednog rasta potrebno je bilo osigurati veliki broj radne snage te se pristupilo intenzivnijem „uvozu“ radnika imigranata. Broj stranih radnika u Zapadnoj Njemačkoj s 279 000 u 1960. godini povećan na preko 1 300 000 u 1966. godini (Mikulić 1991).

Zbog konstantnog ekonomskog rasta, zemlje prijema kao rezultat naraslih potreba za radnom snagom pristupaju određenim izmjenama u svojim migracijskim politikama. Među najvažnijim izmjenama bilo je slobodno kretanje radne snage, a Njemačka i Švicarska su omogućile radnicima dovođenje porodica i trajno naseljavanje nakon 1971. godine. Posljedice trajnog naseljavanja u zemljama „privremenog boravka“ kasnije će se negativno odraziti na zemlje podrijetla radnika (Nejašmić 1990). Tijekom 1970-tih godina strana radna snaga postaje sve važniji čimbenik ukupne ponude rada i trajna strukturna nužnost Zapadne Europe (Mesić 2002). Godine 1973. postignuta je kulminacija rasta broja stranih radnika u zapadnoeuropskim zemljama. Navodi se da ih je bilo registrirano oko sedam milijuna, da bi ubrzo nakon toga zapadnoeuropsku privredu zahvatila recesija, tzv. „naftni šok“, nakon čega je određeni broj stranih radnika ostao bez posla i vratio se u zemlju podrijetla (Mikulić 1991). Narednih godina zapadnoeuropsko tržište radne snage se postupno stabilizira i, zavisno od toga u kojoj se fazi privrednog ciklusa nalazila određena ekonomija, dolazilo je do kontrakcije ili širenja tržišta rada, što je dalje utjecalo na pad ili rast broja stranih radnika u pojedinim zemljama prijema.

Iseljavanje iz Hrvatske u europske zemlje u razdoblju od 1948.–1981. godine odvijalo se u okolnostima pojačanog demografskog starenja i smanjenja nataliteta te je prouzročilo znatne probleme u razvoju Hrvatske (ne samo demografskom) jer je iseljenički tok bio i

prostorno selektivan – glavninu iseljenika davala su sela (Baučić 1971a; Baučić 1971c; Nejašmić 1990).

Međimurje se, zbog velike gospodarske nerazvijenosti, nemogućnosti zapošljavanja u rodnome kraju i nekih drugih faktora, među prvima u bivšoj državi uključilo u tokove vanjske migracije radne snage i to, prvenstveno prema zemljama Srednje Europe – Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj. Na smjerove vanjske migracije prema tim zemljama, osim njihove blizine i relativno dobre prometne povezanosti s njima, utjecaj su imali i povijesno-politički i ekonomski odnosi te kulturne veze navedenih zemalja s Hrvatskom. Kasnije su dodatni impuls migraciji dale pojedinačne veze s već iseljenim osobama, posebno rođacima i prijateljima, te je na taj način stvorena mreža uzajamnog povezivanja u novom prostoru boravka i rada.

Osnovni cilj ovoga rada je, na osnovi provedene ankete, terenskog istraživanja, razgovora i intervjua te analize statističkih podataka, dostupne literature i izvora, istražiti i utvrditi konkretne uzroke vanjske migracije stanovništva Međimurja, ali i utjecaj povratnika iz inozemstva na preobrazbu međimurskog prostora. Terensko istraživanje provedeno je od listopada do studenoga 2002. godine u 18 međimurskih općina i 64 naselja, a anketa je provedena na izabranoj dostupnoj grupi povratnika (anketiran je 201 povratnik iz inozemstva) *snow-ball* metodom³.

RAZVOJ VANJSKE MIGRACIJE MEĐIMURSKOG STANOVNIŠTVA

S povijesnog aspekta, prostor Međimurja već početkom 20. stoljeća bilježi agrarnu prenapučenost koja se zbog velikog prirodnog priraštaja u posljednjih stotinu godina stalno povećavala (Bićanić 1940), a odražavala se na usitnjavanju posjeda i višku radne snage. Zbog toga, već krajem 19. stoljeća s međimurskog prostora započinje iseljavanje najvitalnijeg stanovništva i to prvo u prekooceanske zemlje, a zatim u Zapadnu i Sjevernu Europu⁴. Tu činjenicu potvrđuje i Laci šezdesetih godina prošloga stoljeća u svojim istraživanjima

³ Metoda kojom se istraživači najčešće služe tijekom istraživanja s ciljem da bi proširili krug informacija zove se metoda snježne grude, odnosno snowball metoda, koja ima i slabosti. Naime, na početku istraživač ima određen broj sugovornika, a krug se širi na način da od svakog sugovornika zatraži preporuku za daljnje kontakte, te početni uzorak izabrane grupe gubi na reprezentativnosti. Istraživač pribavlja informacije od izvora intervjuom, i to najčešće postavlja pitanja s otvorenim završetkom, jer ona potiču konverzaciju. Na samom kraju slijedi intervju s glavnim akterom ili akterima istraživačke priče. Taj razgovor se najčešće odgađa do samog kraja da bi istraživač mogao doznati sve okolnosti slučaja i kada objavljivanje priče više ne ovisi o pristanku glavnih aktera na sudjelovanje. Nakon što se obavi taj ključni intervju, istraživački proces je skoro gotov, te slijedi samo odluka o tome da li će se krenuti u pisanje priče, što ovisi o tome da li istraživač smatra da su rezultati dovoljno dobri da se objave.

⁴ U 19. i 20. stoljeću možemo izdvojiti četiri velika vala iseljavanja hrvatskog stanovništva: od 1880-ih godina do Prvoga svjetskog rata (prekomorsko iseljavanje), nakon Drugoga svjetskog rata (prekomorsko i zapadnoeuropsko iseljavanje), u 1960-im godinama (odlazak na tzv. privremeni rad u inozemstvo, uglavnom europske emigracije), u 1990-im godinama (zapadnoeuropsko i dijelom prekomorsko iseljavanje) (Akrap 2003.; Čizmić i Živić 2005.).

i ističe kako veliki prirodni prirast i male mogućnosti zaposlenja u zavičaju, prisiljavaju međimursko stanovništvo krajem 19. stoljeća na iseljavanje u prekoceanske zemlje, a kasnije u Zapadnu Europu (Laci 1962). Isto tako, veliki prirodni prirast poljoprivrednog stanovništva te prodaja i dijeljenje veleposjeda, što se odražavalo u usitnjavanju parcela naročito poslije Prvoga svjetskog rata, dovodi do velikog siromaštva poljoprivrednog stanovništva što se odrazilo u pojačanoj migraciji (Laci 1962). Do Drugoga svjetskog rata stanovništvo Međimurja je uglavnom iseljavalo u prekoceanske zemlje, a nakon 1945. godine u europske zemlje.

Opća je karakteristika Međimurja, a i tadašnje Hrvatske da je najvećim dijelom odlazilo mlado, radno aktivno, nekvalificirano, najvitalnije i uglavnom muško stanovništvo sa sela koje je bilo glavni izvor radne snage za zapošljavanje u inozemstvu. Prvi odlasci bili su redovito ilegalni, što predstavlja svojevrsnu teškoću statistici u utvrđivanju tko su zapravo bili „prvi” vanjski migranti i gdje je proces najprije započeo (u kojem dijelu Međimurja). Zbog agrarne prenapučenosti i viškova u poljoprivredi, smatra se da je vanjska migracija u inozemstvo manjim intenzitetom započela krajem pedesetih godina prošlog stoljeća (Laci 1962), a najprije počelo odlaziti stanovništvo donjeg Međimurja, da bi početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća proces iseljavanja zahvatio i stanovništvo iz gornjeg Međimurja (Pavlaković-Koči 1976). Značajnu ulogu u iseljavanju međimurskog stanovništva na početku je imala blizina željezničkih stanica i vlaka, a od druge polovice 20. stoljeća blizina željezničke stanice više nije toliko primarna za iseljavanje⁵, već značajniju ulogu u migracijama „preuzimaju“ nove izgrađene ceste, automobili i autobusi. Na pitanje zašto je u početku više iseljavalo stanovništvo iz donjeg Međimurja koje je relativno razvijenije, otvorenije i prometno povezanije s centrima rada, pokušala je odgovoriti Pavlaković-Koči, koja ističe kako se donje Međimurje može u cjelini smatrati više-manje ekonomski labilnim prostorom (Pavlaković-Koči 1976). Ekonomska labilnost prostora, prema Pavlaković-Koči, odražava se u prostornom neskladu između ponude i potražnje radne snage i time utječe na intenzivniji odlazak na rad u inozemstvo. Širenje vanjske migracije u donjem Međimurju istovremeno potiču nedovoljno razvijeni sektori sekundarnih i tercijarnih djelatnosti⁶.

Posljedice vanjske migracije stanovništva najprije su uočene u donjem Međimurju (Pavlaković-Koči 1976). Naime, kako se 1960-tih godina proces iseljavanja brže i jače širio u naseljima donjeg Međimurja, u tom se prostoru kao posljedica, svojevrsno objašnjenje i „dokaz“ rada u inozemstvu javljaju fizionomske promjene naselja (vanjski izgled naselja mijenja se i pod utjecajem unutarnjih migracija, no detaljnija analiza istih bi premašila okvire ovoga rada; vidi više o tome u: Mesarić Žabčić 2005). Može se zaključiti: naselja koja su imala veći broj vanjskih migranata šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća postaju inicijatori fizionomskih promjena.

⁵ Vezano uz migracije stanovništva iz južne Europe prema zapadnim i sjevernim europskim zemljama i SAD-u naglašava se kako je sve do druge polovice 20. stoljeća stanovništvo uglavnom iseljavalo s prostora koji su u svojoj blizini imali luku i željezničku stanicu (za primjere se navodi iseljavanje stanovništva s grčkih otoka, grčkih luka); (Raghava 2004).

⁶ Vidi više, Mesarić Žabčić 2005.

Nakon desetljeća ilegalnih odlazaka, 1963. godine dolazi do promjene službenog stava prema zapošljavanju u inozemstvu (Mesić 1991). Zavodi za zapošljavanje javljaju se kao posrednici u organiziranju odlaska na rad u inozemstvo, iako se znatan broj stanovništva i dalje zapošljava mimo zavoda (preporukom rodbine i prijatelja kod poslodavaca). Istodobno, postupnim mijenjanjem politike prema stranim radnicima, „sazrijevanjem“ vanjske migracije i sve većom dužinom boravka i rada u inozemstvu „glave obitelji – muškarca“, jača tendencija „spajanja obitelji“, izvanbračnih zajednica pa na rad u inozemstvo odlaze i žene. Veći dio migracijskog kontingenta činile su udane žene⁷, koje se nakon određenog vremena s djecom pridružuju muževima.⁸

Može se zaključiti kako se međimursko stanovništvo rano uključilo u tijek vanjske migracije radne snage, a proces se vrlo brzo proširio na cijelom području Međimurja, iako su intenzitet i posljedice prostorno vrlo različiti. Odlazak međimorskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo nakon Drugoga svjetskog rata istodobno prati migracijske tokove koji su u tom razdoblju bili aktualni na području cijele Hrvatske. Najveći val vanjskih migracija nakon Drugoga svjetskog rata zahvaća Međimurje krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća,⁹ a migracije radne snage s međimorskog područja mogu se okarakterizirati kao tip privremenih ili povremenih migracija s krajnjim ciljem povratka u „rodni kraj“. Izrečene su tvrdnje potvrđene i rezultatima ankete.

Iz tablice 1. može se zaključiti da je 1971. godine najviše međimorskih radnika na privremenom radu¹⁰, u komparaciji s ostale dvije istraživane države, u Njemačkoj, a nakon 1971. godine broj se postupno smanjuje u Njemačkoj i Austriji. Ukupan broj radnika 2001. godine u odnosu na 1971. godinu smanjio za 820 osoba ili 7,4 %. Njemačka konstantno bilježi lagani pad, dok u Austriji i Švicarskoj oscilira broj migranata i to od popisa do popisa. Broj međimorskih radnika na privremenom radu u Austriji smanjio se od 1971. do 1991. godine za 1331 osobu, nakon čega je, od 1991–2001., zabilježen porast za 915 osoba. U Švicarskoj je obrnuto, do 1991. godine bilježi se porast međimorskih radnika, a nakon toga, smanjenje. Ukupno smanjenje broja međimorskih radnika na privremenom radu u inozemstvu, može se protumačiti na više načina: povratkom osoba srednjih godina s djecom koje su u određenom trenutku iz određenih razloga donijele odluku o povratku u rodni kraj, starenjem i stjecanjem uvjeta za mirovinu određenog broja radnika ili umiranjem prve generacije radnika (s obzirom da je prva generacija u inozemstvo odlazila u najvitalnijoj dobi života prije četrdesetak godina). Porast broja radnika na privremenom radu u Austriji ne iznenađuje, osobito u današnje vrijeme kad je Austrija zbog postojećih

⁷ Pretpostavlja se kako udane žene u okviru tradicionalnog kodeksa vrijednosti uživaju određenu prednost koja im je, za razliku od neudatih djevojaka, olakšavala odlazak i zapošljavanje u inozemstvu.

⁸ Vidi više, Mesarić Žabčić 2005.

⁹ Godine 1974. godine izvan granica tadašnje Jugoslavije bilo je preko 16 000 osoba iz Međimurja što je tada činilo oko 14 % ukupnog stanovništva Međimurja (Grupa autora, kordinator, First-Dilić 1982).

¹⁰ Privremena migracija (privremeni rad) je oblik migracije koji podrazumijeva budući povratak migranata u njihovu zemlju podrijetla u dužem ili kraćem vremenskom roku, najčešće nakon ostvarenja ciljeva što su ih naveli na migraciju (Heršak 1998).

Tab. 1. Broj radnika na privremenom radu iz Međimurja od 1971. do 2001. godine prema zemljama zastupljenosti.

Tab. 1. The number of workers employed on temporary bases from Međimurje between 1971 and 2001 according to the countries represented

Godina	Njemačka	%	Austrija	%	Švicarska	%	Ostale zemlje	%	Ukupno	%
1971.	7138	60,2	3147	26,5	460	3,9	1111	9,4	11856	100,0
1981.	6480	66,8	2093	21,6	622	6,4	502	5,2	9697	100,0
1991.	5600	58,3	1816	18,9	933	9,7	1261	13,1	9610	100,0
2001.	5080	46,0	2731	24,7	878	8,0	2347	21,3	11036	100,0

Izvor: 3, 4, 5, 6.

dobrih cesta i autocesta, ali i sve opremljenijih i bržih automobila nekima bliža od Zagreba. Uz to, važno je spomenuti i činjenicu kako zbog pada nataliteta unazad desetak godina, strane ženske osobe koje rađaju djecu u Austriji brže i jednostavnije dobivaju zaposlenje i određena prava što je nekima dodatni stimulans za odlazak na privremeni rad.¹¹ Mora se spomenuti i činjenica o kojoj govori slovenski istraživač Josipovič u knjizi *Učinki priseljavanja v Sloveniju po II. svetovni vojni* da je prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Sloveniji bilo popisano 10 000 žitelja koji su doselili, tadašnjom međurepubličkom unutarnjom migracijom, iz Međimurja na rad u Sloveniju i koji su sačinjavali u to vrijeme 10% od tadašnjeg stanovništva Međimurja (Josipovič 2006). Vjeruje se da je veći dio doseljenog međimurskog stanovništva ostao i dalje živjeti i raditi u Sloveniji! Danas se zbog raspada bivše države ne govori više o unutarnjoj migraciji međimurskog stanovništva, već o vanjskoj, što će vjerujem biti baza za daljnja istraživanja na toj relaciji.

SMJEROVI I RAZDOBLJA VANJSKE MIGRACIJE PREMA SREDNJOEUROPSKIM ZEMLJAMA

Neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata migracije su bile u funkciji rekonstrukcije zapadnoeuropskih privreda i rasta koji je posljedično uslijedio u tim zemljama. Zbog toga je vanjska migracija u početku bila usmjerena prema Njemačkoj, Italiji, Švicarskoj, Francuskoj, Austriji, a kasnije prema Velikoj Britaniji, Nizozemskoj, Švedskoj, Danskoj i Belgiji (Salt, Clout 1976; Mikulić 1991; Nejašmić 1990).

Potkraj šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća iz Međimurja u europske zemlje (Njemačku, Austriju i Švicarsku) kreće relativno visoki udio radne snage, a Međimurje postaje, odmah nakon Dalmatinske zagore, druga emigracijska regija u Hrvatskoj (Heršak 1991). Rezultati ankete i podaci preuzeti iz Državnog zavoda za statistiku (Izvor: 3, 4, 5, 6) potvrdili su činjenicu da su najčešće tri destinacije interesantne i popularne za

¹¹ Opće je poznata činjenica da su Austrijanci oduvijek cijenili međimursko stanovništvo zbog odnosa prema radu i radnih navika pa bez obzira na teškoće stranaca u pronalaženju zaposlenja u Austriji, mnogi ih privatni poduzetnici i danas rado zapošljavaju (Laci 1972).

međimursko stanovništvo bile Njemačka (48,2 % ispitanika), Austrija (34,3 % ispitanika) i Švicarska (14,9 % ispitanika), a tek potom slijede ostale zapadnoeuropske i sjevernoeuropske zemlje.¹² Zbog toga se postavlja pitanje: koji su razlozi da se međimursko stanovništvo odlučilo najvećim dijelom za navedene zemlje? Pretpostavlja se kako je tome nekoliko razloga. *Prvi* se može obrazložiti činjenicom da su navedena tri odredišta vjerojatno bila favorizirana zbog blizine tih zemalja rodnom kraju te velikom potrebom navedenih zemalja za radnom snagom. *Drugi* razlog je investiranje određenog dijela zarade u izgradnju nekretnina u rodnom kraju (konkretni slučaj: svi ispitanici ankete, Izvor: 1., pitanje 26)¹³, a, s obzirom da je dio međimorskog stanovništva otišao bez obitelji na privremeni rad (kategorija pojedinci, Izvor: 1., pitanje 7), blizina mjesta privremenog rada rodnom kraju u oba je slučaja imala veliku ulogu i značenje za putovanja mjesto rada-rodni kraj i obrnuto, kao i za sve oblike održavanja veza (Mesarić Žabčić 2005). Pasivno znanje njemačkog jezika kod pojedinih ispitanika *treći* je važni čimbenik zašto su se odlučili za jednu od tri izrečene destinacije, a ta je činjenica mogla biti značajna i u razgovorima za posao. *Četvrtim* razlogom smatra se mogućnost prebivanja neke osobe iz kruga obitelji, prijatelja, susjeda, poznanika u izabranoj primajućoj zemlji rada.

Službena statistika kontinuirano prati i bilježi vanjske migracije tek od 1971. godine. Zbog toga se, s obzirom na pretpostavke i nagađanja koja postoje o najintenzivnijoj migraciji međimorskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo, izabranoj grupi ispitanika postavilo pitanje koje je omogućilo utvrđivanje i zaključak u kojem se vremenskom razdoblju najviše osoba uputilo na privremeni rad u inozemstvo. Rezultati dobiveni analizom ankete iz 2002. godine (tablica 2.) pokazuju kako je iz Međimurja do 1961. godine na privremeni rad u inozemstvo od ukupnog broja ispitanika otišlo 2,5 %, u razdoblju od 1961. do 1971. godine 62,7 % ispitanika, a poslije 1971. godine Međimurje je napustilo 34,8 % ispitanika. Dakle, najveći dio ispitanika na privremeni rad u inozemstvo migrirao je u razdoblju od 1961. do 1971. godine. Pretpostavlja se da je tome razlog otvaranje granica nakon 1963. godine i izdavanje *Instrukcije o načinu zapošljavanja u inozemstvu* koja uvodi termin „radnik na privremenom radu u inozemstvu” (Mesić 1991) što je moglo služiti kao svojevrsna psihološka sigurnost pojedincima. Istovremeno, do ranih 1970-ih postojala je velika potreba zapadnoeuropskih zemalja za stranom radnom snagom (usp. Salt, Clout 1976).

¹² To su ujedno i glavna odredišta općenito za većinu vanjskih migranata iz Hrvatske.

¹³ Pitanje u anketi je glasilo: Jeste li tijekom rada u inozemstvu ili nakon povratka u Međimurje izgradili ili dogradili neki objekt? 1. da 2. ne. Svih 201 ispitanika je odgovorilo pozitivno da su izgradili ili dogradili neki objekt.

Tab. 2. Razdoblja migracije na privremeni rad u inozemstvo iz Međimurja¹⁴
Tab. 2. The periods of migration from Međimurje in search of temporary work

Razdoblja migracije	broj ispitanika	postotak
do 1961.	5	2,5%
1961.-1971.	126	62,7%
poslije 1971.	70	34,8%
Ukupno	201	100,0%

Izvor: 1.

NEKI POKAZATELJI DEMOGRAFSKE STRUKTURE VANJSKIH MIGRANATA –POVRATNIKA

Zbog nebilježenja a time i nepostojanja pojedinih statističkih kvantitativnih kategorija i pokazatelja vanjske migracije šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, zadani ciljevi i zadaci istraženi su anketom na izabranoj grupi povratnika.

Prema stratificiranom realiziranom uzorku iz ankete zaključuje se kako je na rad u inozemstvo odlazilo stanovništvo iz gornjeg i donjeg Međimurja. Brojčani (apsolutni) pokazatelji pokazuju da je od ukupnog broja ispitanika 27,9 % otišlo iz gornjeg, a 72,1 % iz donjeg Međimurja (tablica 3.) što je logično s obzirom da donje Međimurje površinom veće, a ima i više stanovnika. No, uspoređujući ove podatke iz ankete s podacima o iseljenom stanovništvu po naseljima prema popisu stanovništva 1971. i 1981. godine, može se reći kako je s obzirom na ukupan broj stanovnika mikroregije relativno više stanovništva iselilo iz gornjeg Međimurja.

Tab. 3. Broj ispitanika-povratnika s privremenog rada u inozemstvu¹⁵
Tab. 3. The number of interviewees – returned emigrants

Regija	Broj anketiranih osoba	Postotak %
Gornje Međimurje	56	27,9%
Donje Međimurje	145	72,1%
Ukupno	201	100,0%

Izvor: 1.

Ukupno je anketirano 65,7 % muških i 34,3 % ženskih ispitanika (tablica 4.). Rezultati križanja i analiza dviju varijabli (prva se odnosi na spol) i (druga se odnosi na naselje iz kojeg su emigrirali)¹⁶ pokazuju da je iz gornjeg Međimurja otišlo ukupno 62,5

¹⁴ Pitanje u anketi je glasilo: Kada ste otišli iz Međimurja?

¹⁵ Pitanje u anketi je glasilo: Iz kojeg ste naselja otišli? Prilikom anketiranja vodilo se računa da se naselja odmah grupiraju u kategoriju "gornje" i "donje" Međimurje tako da se kod obrade podataka olakša unos, a kasnije i analiza.

¹⁶ Usporedi, Mesarić Žabčić 2005.

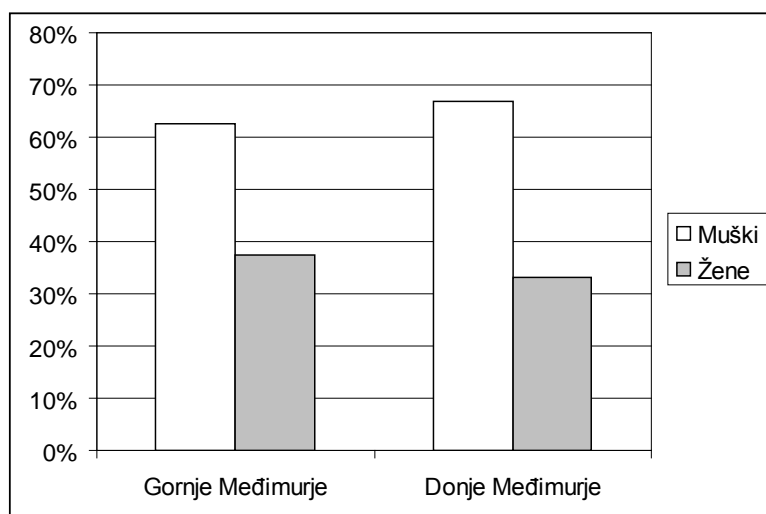
% muškaraca i 37,5 % žena, a iz donjeg Međimurja ukupno 66,9 % muškaraca i 33,1 % žena (slika 1.).

Tab. 4. Ispitanici prema spolu

Tab. 4. The interviewees according to the gender

Spol:	Broj anketiranih osoba	Postotak %
Muški	132	65,7%
Ženski	69	34,3%
Ukupno	201	100%

Izvor: 1.

Sl. 1. Ukupan udio anketiranih muškaraca i žena prema prostoru emigracije

Fig. 1. The overall portion of the interviewed males and females according to the region of emmigration

Najviše osoba dostupnih za anketiranje bilo je u dobi od 41–60 godine života i u dobi više od 61 godine, što se i očekivalo (tablica 5).

Tab. 5. Dobna struktura ispitanika

Tab. 5. The age structure of the interviewees

Dob:	Broj anketiranih osoba	Postotak %
do 40 godina	16	8,0%
41-60 godina	102	50,7%
61 i više god.	83	41,3%
Ukupno	201	100%

Izvor: 1.

Prema rezultatima ankete o završenoj školskoj spremi (tablica 6.), najveći dio ispitanika ima završenu srednju školu (42,8 %), ali u odnosu na ukupan broj ispitanika, završena osnovna škola i nepotpuna osnovna škola značajniji su pokazatelji u objašnjenju analiziranog razdoblja. Kod traženja posla u inozemstvu šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća poslodavac još ne inzistira na važnosti školske spreme, stoga 50,2 % ispitanika ima nepotpunu osnovnu školu ili završenu osnovnu školu. Uvjeti rada (plaća, sigurnost posla, sigurnost na radu, težina posla) i opis posla kojeg su ispitanici obavljali u zemlji primitka bili su mnogo bolji u usporedbi sa strukturom posla njihovih rođaka,

Tab. 6. Školska sprema ispitanika

Tab. 6. The level of education of the interviewees

Školska sprema	Broj anketiranih osoba	Postotak%
Nepotpuna osnovna škola	26	12,9%
Osnovna škola	75	37,3%
Srednja škola	86	42,8%
Viša ili visoka škola	14	7,0%
Ukupno	201	100%

Izvor: 1.

prijatelja, poznanika, mještana koji su u istom vremenskom razdoblju s istom stručnom spremom radili u Međimurju¹⁷. Da je mjesečna plaća bila „puno bolja”, čak do tri puta viša nego u Hrvatskoj i u Međimurju u istom vremenskom razdoblju, potvrdilo je 96 % ispitanika. To je u skladu s tvrdnjom da je sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća zarada migranata u inozemstvu bila 3,5 puta veća od prosječnih zarada radnika u tadašnjoj SFRJ (Mikulić 1991).

Prema rezultatima iz ankete (tablica 7) potvrđena je početna teza kako su vanjske migracije najvećim dijelom zahvatile seoska naselja u Međimurju, budući da je 88,6 % ispitanika otišlo na privremeni rad u inozemstvo iz međimurskih sela.

Tab. 7. Ispitanici prema mjestu rođenja

Tab. 7. The interviewees according to the birthplace

Tip naselja po rođenju:	Broj anketiranih osoba	Postotak %
Selo	178	88,6%
Grad	24	11,4%
Ukupno	201	100%

Izvor: 1.

¹⁷ Pojedini ispitanici u razgovoru ističu kako su u inozemstvu radili posao za koji je bila potrebna srednja, a u nekim slučajevima i viša stručna sprema, iako su oni imali završenu samo osnovnu školu. Smatrali su da je potrebno naglasiti kako su svojim radom i marljivošću stekli sve što sada imaju i da su u odnosu na svoje mještane (komparacija sa istom školskom spremom) koji nisu bili na privremenom radu u inozemstvu stekli vrlo mnogo. Činjenica što su radili posao za koji nisu bili kvalificirani odlika je prošlog vremena, jer je u zapadnoeuropskim zemljama u to vrijeme bio veliki manjak radne snage raznih profila, što se danas, s obzirom na trendove u Europi, uglavnom ne može reći, a u bližoj budućnosti ni ponoviti.

MOTIVI I CILJEVI VANJSKE MIGRACIJE U ZAPADNOEUROPSKE ZEMLJE

Motivi reagiranja nekih socijalnih grupa u prostoru ne mogu se uvijek shvatiti i objasniti po principu istovjetnosti jer ponekad iste socijalne grupe ne reagiraju jednako. Smatra se da otkrivanje motiva pomaže u shvaćanju reakcije određene socijalne grupe i razumijevanju širenja istraživanog procesa u nekom geografskom prostoru.¹⁸

Općenito, na primjeru Međimurja, negativne poticajne okolnosti koje su utjecale u najvećoj mjeri na odlazak na privremeni rad u inozemstvo bile su besposlica, nedovoljno radnih mjesta u obližnjim gradovima (Čakovec, Varaždin, Koprivnica), neriješeno stambeno pitanje, neposjedovanje nekretnina i slično. Pozitivne poticajne okolnosti i ciljevi kojima su težili radnici prije svega su: mogućnost zapošljavanja, mogućnost veće zarade i štednje, rješenje stambenog pitanja, kupnja poljoprivrednog zemljišta ili strojeva, kupnja automobila, kamiona, veća mogućnost potrošnje, viši nivo na društvenoj i socijalnoj ljestvici i slično.

Anketom se željelo utvrditi koji su motivi i ciljevi poticali stanovništvo na odlazak na rad u inozemstvo. Radi utvrđivanja motiva odlaska, ponuđeno je pet mogućih opcija (nemogućnost zapošljavanja u domovini, teški uvjeti rada, niska plaća, nemogućnost razvoja započete karijere, politički razlozi), a ponuđena je i kategorija „nešto drugo”, ukoliko bi sami ispitanici smatrali da je potrebno upisati još nešto, prethodno navedeno, a za njih značajno i neizostavno. Rezultati ankete pokazali su kako je od ukupnog broja anketiranih, 92,5 % ispitanika odlučilo migrirati zbog nemogućnosti zapošljavanja u domovini, 90,6 % ispitanika odlazi i zbog teških uvjeta rada, a 94,5 % zbog niske plaće. Razvoj karijere i politički razlozi ukupno gledani nemaju veće značenje za stanovništvo s međimurskog prostora.

Prije temeljne analize postavlja se pitanje jesu li motivi i razlozi migracije bili isti, slični ili različiti u svim prethodno navedenim razdobljima migracije. Odgovor je dobiven rezultatima križanja dvaju pitanja koja se odnose na vremensko razdoblje emigriranja i na razloge zbog kojih se pojedinac odlučio emigrirati (tablica 8.). Slika 2. prikazuje razloge migracije međimurskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo u istraživanim razdobljima.

---

¹⁸ Prije trideset i pet godina, Baučić i Maravić su u zajedničkom istraživanju vanjskih migranata iz SR Hrvatske došli do zaključka da se kao tri osnovna motiva zapošljavanja u inozemstvu izdvajaju: mogućnost dobivanja zaposlenja, mogućnost rješenja stambenog pitanja i želja za uštedom koja će im omogućiti da se nakon povratka bave nekom privrednom djelatnošću.

Tab. 8. Razlozi migracije međimurskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo
 Tab. 8. The reasons for migration of Međimurje residents in search of temporary employment abroad

1. nemogućnost zapošljavanja u domovini

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	5 100%	0 0%	0 0%	5 100%
1961.-1971.	77 61,6%	45 36,0%	3 2,4%	125 100%
poslije 1971.	30 42,9%	29 41,4%	11 15,75	70 100%
Ukupno	112 56,0%	74 37,0%	14 7,0%	200 100%

$\chi=18.565$ Cramer's V .215
 df 4značajnost .001p<0.05*

Izvor: 1.

2. teški uvjeti rada

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	4 80%	1 20%	0 0%	5 100%
1961.-1971.	86 68,3%	33 26,2%	7 5,6%	126 100%
poslije 1971.	42 60,9%	16 23,2%	11 15,9%	69 100%
Ukupno	132 66,0%	50 25,0%	18 9,0%	200 100%

$\chi=6.538$
 df 4značajnost .162p>0.05*

Izvor: 1.

3. mala (niska) plaća

Razdoblje	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	5 100%	0 0%	0 0%	5 100%
1961.-1971.	122 96,8%	1 0,8%	3 2,4%	126 100%
poslije 1971.	61 87,1%	1 1,4%	8 11,4%	70 100%
Ukupno	188 93,5%	2 1,0%	11 5,5%	201 100%

$\chi=7.719$
 df 4značajnost .102p>0.05*

Izvor: 1.

4. nemogućnost razvoja započete karijere

Razdoblja	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	0 0%	2 40%	3 60%	5 100%
1961.-1971.	5 4,0%	12 9,5%	109 27,1%	126 100%
poslije 1971.	4 5,7%	19 27,1%	47 67,1%	70 100%
Ukupno	9 4,5%	33 16,4%	159 79,1%	201 100%

$\chi=13.151$

df 4 značajnost .011 $p < 0.05^*$

Izvor: 1.

5. politički razlozi

Razdoblja	jako važno	donekle važno	nevažno	Ukupno
do 1961.	0 0%	0 0%	5 100%	5 100%
1961.-1971.	0 0%	8 6,3%	118 93,7%	126 100%
poslije 1971.	1 1,4%	5 7,1%	64 91,4%	70 100%
Ukupno	1 0,5%	13 6,5%	187 93,0%	201 100%

$\chi=2.298$

df 4 značajnost .681 $p > 0.05^*$

Izvor: 1.

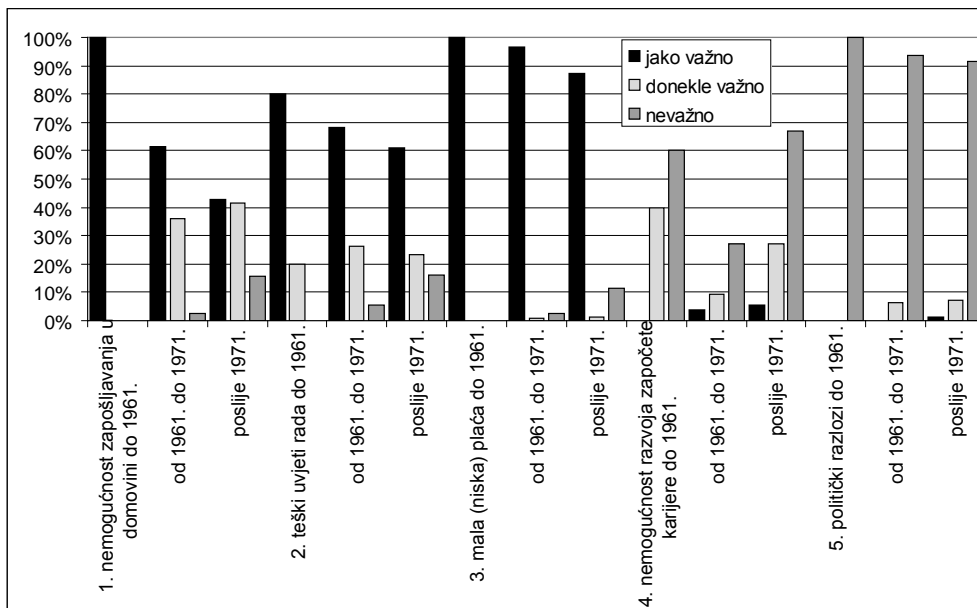
Pretpostavljamo da se svi motivi i ciljevi međusobno isprepliću, podložni su mnogim promjenama tijekom boravka radnika u inozemstvu, pod utjecajem su promjenjivih uvjeta života i rada u stranoj sredini i promjenama prilika u obitelji.

Prema rezultatima ankete zaključuje se kako su ekonomski motivi bili presudni kod donošenja odluke za odlazak na privremeni rad. Ciljevi su bili različiti, vezano uz generaciju kojoj su migranti pripadali, a postajali bi viši stjecanjem novih spoznaja o kvaliteti života.

Ako se kao polazna pretpostavka uzme osnova da su i velika gustoća naseljenosti i veliki udio poljoprivrednog, ruralnog stanovništva uzrokovali potrebu da se dio radno sposobnog stanovništva uputi na rad u inozemstvo¹⁹, jer u rodnom zavičaju ili nije uopće postojala mogućnost zapošljavanja ili se nije mogao dobiti posao u stečenoj struci, od posebnog je značaja bilo istražiti koji su uz navedene bili ostali negativni čimbenici u promatranim razdobljima migracije zbog kojih je stanovništvo iseljavalo.

Rezultati ankete pokazali su kako su nemogućnost zapošljavanja u domovini, teški

¹⁹ Usporedi, Mesarić Žabčić 2005.

Sl. 2. Razlozi migracije međimurskog stanovništva na privremeni rad u inozemstvo prema istraživanim razdobljima.

Fig. 2. The reasons of migration of Međimurje residents in search of temporary employment abroad according to the periods under consideration.

uvjeti rada i mala (niska) plaća bili jako važni razlozi odlaska u inozemstvo, posebno nakon 1961. godine (za razdoblje do 1961. godine postoci su zanemarivi jer je broj ispitanika koji je migrirao u tom razdoblju bio 5). Istodobno, nemogućnost razvoja započete karijere i politički razlozi za ispitanike nisu bili važni. Trećina se ispitanika (32,8 %) za razdoblje nakon 1971. godine izjasnila da se uz spomenute faktore migracije odlučuje na odlazak i zbog nemogućnosti razvoja započete karijere; a tog čimbenika iz razloga što nije tipično ekonomski svrstavamo i u socialnu skupinu čimbenika.

Rezultati ankete ponovo upućuju na zaključak da je stanovništvo Međimurja odlazilo u inozemstvo zbog nepovoljnih ekonomskih prilika koje su šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća zahvatile Međimurje, ali i mnoge druge krajeve Hrvatske.

ODRŽAVANJE VEZA S MEĐIMURJEM

Smatra se kako je održavanje veza s obitelji i prijateljima bilo od velikog značaja kod formiranja stajališta i u razmišljanjima vanjskih migranata o ulaganjima u rodni kraj te da je održavanje veze poticalo nostalgiju i utjecalo kasnije i na definitivni povratak u rodni kraj. Pitanje kontakata i dolazaka, koji su između ostalog vezani i uz radove u

rodnom kraju, analizirani su rezultatima na pitanje: Kako ste često održavali veze s Međimurjem? Rezultati ankete pokazuju da je čak 9,5 % ispitanika tjedno održavalo vezu s Međimurjem, 37,8 % mjesečno, 47,8 % nekoliko puta godišnje, a 3,5 % samo jednom godišnje. Ispitanici su održavali veze telefonom, pismima, a u novije vrijeme i e-mailom. Od ukupnog broja ispitanika 10,0 % ispitanika je tjedno dolazilo u Međimurje, 34,8 ih je dolazilo mjesečno, 50,2 % nekoliko puta godišnje, samo 4,0 % jednom godišnje, dok 0,5 % ispitanika nije do definitivnog povratka dolazio nikada prije.

Križanjem dviju varijabli (prva se odnosi na učestalost održavanja veza s Međimurjem, a druga na zemlju useljenja), dobiveni su rezultati koji pokazuju koliki je bio intenzitet održavanja veza s Međimurjem s obzirom na zemlju prijema (tablica 9.).

Tab. 9. Intenzitet održavanja veza s Međimurjem s obzirom na zemlju rada

Tab. 9. The intensity of maintaining relations with Međimurje depending on the country where they worked

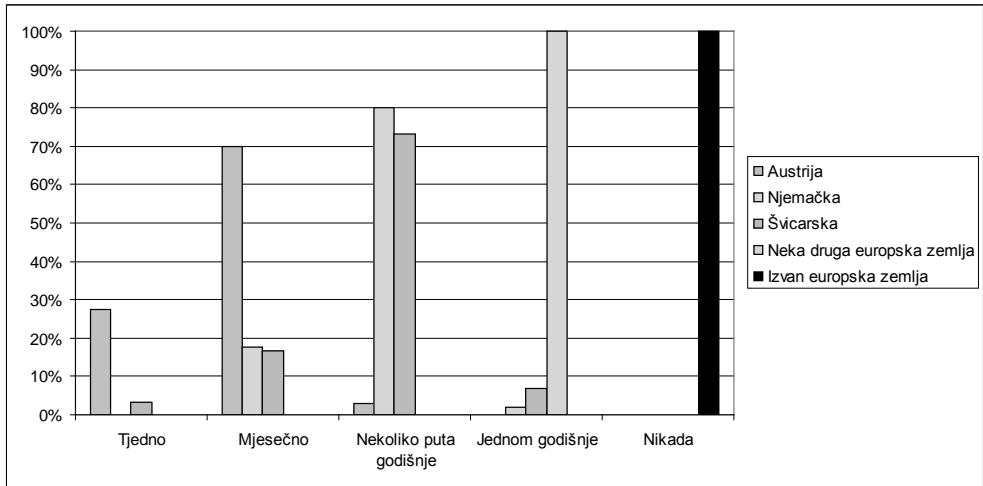
Država rada	Tjedno	Mjesečno	Nekoliko puta godišnje	Jednom godišnje	Ukupno
Austrija	19 27,5%	48 69,6%	2 2,9%	0 0%	69 100%
Njemačka	0 0%	22 23,4%	71 75,5%	1 1,1%	94 100%
Švicarska	0 0%	6 20%	22 73,3%	2 6,7%	30 100%
Neka druga europska zemlja	0 0%	0 0%	0 0%	4 100%	4 100%
Izvan europska zemlja	0 0%	0 0%	1 100%	0 0%	1 100%
Ukupno	19 9,6%	76 38,4%	96 48,5%	7 3,5%	198 100%

$\chi^2=223.335$

df 12 značajnost .000p<0.05

Izvor: 1.

Prema rezultatima ankete zaključuje se kako je *blizina države* u kojoj su ispitanici boravili na privremenom radu utjecala na intenzitet održavanja veza s rodnim krajem. Isto tako, ispitanici koji su radili u obližnjoj Austriji čvršće su održavali veze (telefonom, pismima) s Međimurjem i češće su dolazili u rodni kraj, negoli oni koji su radili u Njemačkoj ili Švicarskoj. Dakle, s geografskog stajališta, *faktor udaljenosti* bio je za veći dio radnika na privremenom radu značajan čimbenik za održavanje veza. Blizina države u kojoj su bili na privremenom radu omogućavala im je češći dolazak u rodni kraj, mogućnost gradnje kuće u kraćem vremenskom roku, kao i gradnju ostalih objekata primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora djelatnosti. Intenzitet održavanja veza s Međimurjem s obzirom na zemlju prijema prikazuje slika 3.

Sl. 3. Intenzitet održavanja veza s Međimurjem s obzirom na zemlju rada

Fig. 3. The intensity of maintaining relations with Međimurje depending on the country where they worked

O intenzitetu godišnjih dolazaka u rodni kraj (tablica 10.) veći uvid daje križanje dviju varijabli, gdje se prva odnosi na održavanje veza s Međimurjem: kategorija dolasci, a druga na useljeničku zemlju²⁰, što je grafički prikazano na slici 4.

Tab. 10. Intenzitet godišnjih dolazaka radnika s privremenog rada u Međimurje s obzirom na zemlju rada

Tab. 10. The intensity of annual visits of the workers who had temporary employment abroad

Država rada	Tjedno	Mjesečno	Nekoliko puta godišnje	Jednom godišnje	Nikada	Ukupno
Austrija	19 27,5%	48 69,8%	2 3,0%	0 0%	0 0%	69 100%
Njemačka	0 0%	17 17,7%	77 80,2%	2 2,1%	0 0%	96 100%
Švicarska	1 3,3%	5 16,7%	22 73,3%	2 6,7%	0 0%	30 100%
Neka druga europska zemlja	0 0%	0 0%	0 0%	4 100%	0 0%	4 100%
Izvan europska zemlja	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	1 100%	1 100%
Ukupno	20 10%	70 35%	101 50,5%	8 4%	1 100%	200 100%

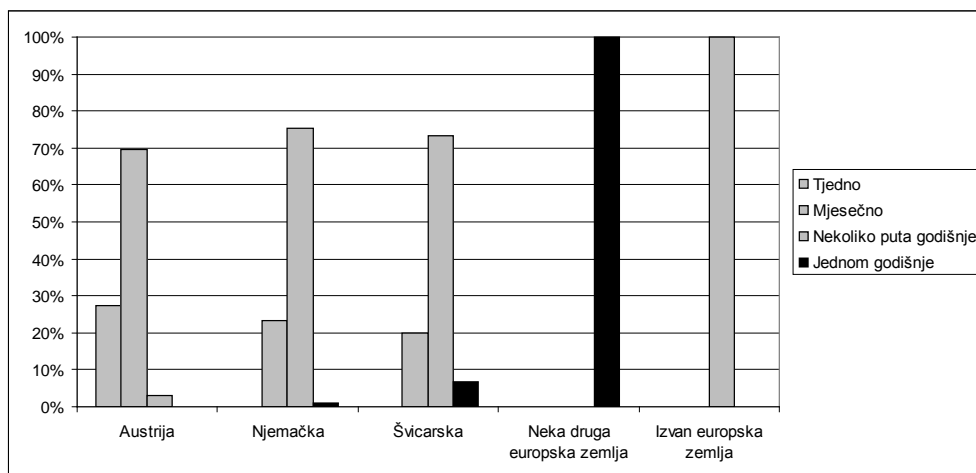
$\chi=417.773$

df 16značajnost .000 $p<0.05^*$

Izvor: 1.

²⁰ Vidi više, Mesarić Žabčić 2005.

Sl. 4. Intenzitet godišnjih dolazaka radnika s privremenog rada u Međimurje s obzirom na zemlju rada

Fig. 4. The intensity of annual visits of the workers who had temporary employment abroad

Može se zaključiti da su po intenzitetu održavanja veza s Međimurjem i po intenzitetu dolazaka (tjedno i mjesečno) u Međimurje relativno najviše zastupljeni ispitanici (povratnici) iz Austrije, što je i logično jer je Austrija najbliža rodnom kraju.

TRAJNI POVRATAK U MEĐIMURJE

Pojavnost povratnih migracija u međunarodnom kontekstu označena je kao posljedica promjena migracijske politike u državama prijema, ali i kao posljedica političkih i gospodarskih promjena u državi podrijetla. Ponekad je povratak u izvornu okolinu rezultat neovisnih i spontanih odluka pojedinaca koji uglavnom nemaju neposredne veze s čimbenicima odbijanja ili privlačenja jedne, odnosno druge države.

Osobu koja se vraća u zemlju porijekla može se smatrati povratnim migrantom, a proces vraćanja u domovinu povratnom migracijom. Povratni migranti mogu biti osobe koje možemo kategorizirati ili kao privremeni ili kao trajni vanjski migranti koji su se u jednom trenutku života odlučili vratiti i trajno nastaniti u zemlji porijekla. Tako Nejašmić definira povratak vanjskih migranata kao proces zatvaranja migracijskog ciklusa vraćanjem vanjskih migranata u izvorno (emigracijsko) društvo (Nejašmić 1981).

Odgovori ispitanika na anketno pitanje o vremenu povratka u Međimurje pokazuju da se najmanji broj ispitanika vratio do 1991. godine, samo 15,5 %, a najviše, 51,7 % ispitanika nakon 1995. godine (tab. 11). To se može obrazložiti činjenicom da se do 1995. godine u Republici Hrvatskoj vodio Domovinski rat te su, znajući za stanje u domovini, mogući povratnici iz inozemstva podrijetlom iz Međimurja, ali i iz cijele Republike Hrvatske, čekali kraj rata.

Tab. 11. Broj ispitanika prema razdoblju povratka u Međimurje

Tab. 11. Interviewees according to the period of return to Međimurje

Razdoblje povratka	broj ispitanika	postotak
do 1991.	31	15,5%
1991.-1995.	66	33,0%
poslije 1995.	104	51,7%
Ukupno	201	100%

Izvor: 1.

Nakon povratka iz inozemstva povratnici ne mijenjaju svoje mjesto boravka u Međimurju, tj. migracijski ciklus završava tamo gdje je i započeo, što potvrđuju i rezultati ankete. Od ukupnog broja ispitanika čak 93 % vratilo se u isto naselje iz kojeg su otišli na rad u inozemstvo, dok je samo 7 % promijenilo mjesto boravka nakon povratka. Pretpostavljamo da se tih 7 % ispitanika vratilo u rodno mjesto supružnika ili u Čakovec. Dakle, povratnici se uglavnom vraćaju u isto naselje iz kojeg su otišli te tamo osnivaju i pokreću novi posao ili uživaju u mirovini (ako se vraćaju kao umirovljenici).

Koliko je suditi po razgovorima i snimljenim intervjuima s ispitanicima i migrantima koji su slučajno zatečeni na vikendu, može se pretpostaviti da će se u narednim godinama vratiti još određeni broj osoba s privremenog rada i to starije dobi, pa je stoga za očekivati da će se situacija razvijati slično kao i do sada. O značajnijem povratku mlađih osoba iz inozemstva nema govora, iako u pojedinim općinama i naseljima postoje i takvi slučajevi²¹.

INVESTIRANJE U RODNI KRAJ

Bez obzira na motiv odlaska, gotovo svim radnicima na privremenom radu u inozemstvu uspijevalo je da, nakon podmirjenja egzistencijalnih životnih potreba, jedan dio zarade izdvoje i uštede te da ga neposredno i sukcesivno troše za poboljšanje životnog standarda ili da ga dijelom ili u cijelosti akumuliraju za manje ili veće investicije u rodnom kraju. Kad je riječ o Čakovcu, da je ta ranije nerazvijena općina svoj razvoj među prvima, radi izostajanja većih državnih investicija, uvelike bazirala na uštedama svojih vanjskih migranata i povratnika (Mesić 1991). Za očekivati je i to da nekim pojedincima akumuliranje ušteđevina može biti i krajnji cilj rada u inozemstvu. Na primjeru međimurskih vanjskih migranata-povratnika rezultati ankete su pokazali kako svi ispitanici u rodnom kraju ulažu svoju ušteđevinu u nepokretne objekte (kuće, vikendice, ugostiteljski objekti i sl.). Pavlaković-Koči baveći se sedamdesetih godina prošlog stoljeća istraživanjem međimurskih radnika u inozemstvu, isto tako ističe kako je glavni cilj vanjskih migranata nova kuća (najčešće) u rodnom kraju i poboljšanje životnog standarda (Pavlaković-Koči 1976). Empirijska istraživanja pokazuju kako su migrantska ulaganja u stambene nekretnine vršena mahom, u preko 90 % slučajeva, u zavičajnim krajevima, tj. na područjima iz

²¹ Vidi više, Mesarić Žabčić 2005.

kjih su oni krenuli na rad u inozemstvo (Baučić 1971). Provedenim istraživanjem prije petnaestak godina u Međimurju, Mesić daje rezultate ulaganja ušteda povratnika²² (Mesić: 1991). U izgradnju kuće ili kupnju stana ulaže 95,2 % povratnika, u gradnju/kupnju vikendice ulaže 3,3 % povratnika, poljoprivrednu zemlju je kupilo 52,7 % povratnika, 59,4 % povratnika je kupilo poljoprivredne strojeve, a 5,2 % otvorilo je zanatsku radnju.

Rezultati ankete iz 2002. godine pokazali su da gradnja, dogradnja ili kupnja kuće (stana) apsorbira najveći dio svih ulaganja. Kuće se redovito grade jako velike, veće nego što su potrebne sada i u budućnosti, s obzirom na činjenicu da su pojedini članovi obitelji (prvenstveno djeca i unučad) odlučili ostati raditi i živjeti u inozemstvu. Osim kuća, 35,8 % ispitanika osnovalo je privatnu tvrtku, što se s obzirom na broj anketiranih može smatrati velikim brojem, 3,0 % ispitanika izgradilo je imanje za seoski turizam, 32,3 % uložilo je u poljoprivrednu farmu, mehanizaciju, a 37,8 % ispitanika uložio je svoju uštedevinu u „nešto drugo”²³. Odgovori na tu kategoriju pitanja dali su uvid u planirani posao po povratku u Međimurje i buduće planove ispitanika (usp. Mesarić Žabčić 2005).

Iz navedenoga proizlazi zaključak da je dosadašnje investiranje uštedevina ispitanika polučilo mnoge korisne rezultate u unapređenju gospodarstva i poboljšanju egzistencijalnog položaja određenog broja ljudi s područja Međimurske županije. Ulaganjima povratnika transformirana je većina međimurskih naselja ili pojedine četvrti naselja (u 64 anketirana naselja postoje konkretni vizualni dokazi izrečene tvrdnje) otvorena su nova radna mjesta u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima na čitavom prostoru, od osobitog je značaja i spoznaja kako je ipak jedan dio mladih pronašao zaposlenje „kod kuće” nakon završenog školovanja.

ZAKLJUČAK

Temeljem analize relevantne literature i rezultata dobivenih provedenom anketom, može se zaključiti da je pojava vanjske migracije imala veliko značenje za stanovništvo i prostor Međimurja. Iako se najvećim dijelom u tokove vanjske migracije, još od 60-ih godina prošlog stoljeća, uključilo stanovništvo donjeg Međimurja, na prostoru gornjeg Međimurja također postoji znatan broj naselja s pojavom vanjske migracije prema europskim zemljama. Osnovni razlog pojave vanjske migracije su društveno-gospodarski procesi (nemogućnost prehranjivanja obitelji radom u poljoprivredi, viškovi radne snage u poljoprivredi, nemogućnost grada da zaposli višak poljoprivrednog stanovništva, opća

²² Mesić i suradnici su u okviru projekta "Vanjske migracije i društveni razvitak" proveli anketno ispitivanje radnih migranata porijeklom iz Čakovca i Slunja. Uzorak je sačinjavalo 215 ispitanika iz Čakovca.

²³ Pod pojmom nešto drugo ispitanici su naveli: iz tercijarnog sektora djelatnosti: (restaurant, kafić, videoteka, auto salon, autopraonica, trgovina, pizzeria, frizerski salon, salon za masažu, pekara) i preostalo: (cesta, vinski podrum, vikendica, vinograd, hipodrom, staklenik s vrtom, kapelica, radionica za preradu drva, garaže za automobile, bazen, benzinska pumpa, knjižara, autoradiona i servis, nogometni stadion, teniski tereni).

nerazvijenost, mala ponuda radnih mjesta u mjestu prebivališta, nezadovoljavajući lokalno-socijalni uvjeti itd.). Ekonomske razloge ističu i sami povratnici odgovarajući na pitanje o motivima odlaska na privremeni rad u inozemstvo. Glavni motivi odlaska bili su nemogućnost zapošljavanja u domovini, teški uvjeti rada i niska plaća, dok politički razlozi i nemogućnost razvoja karijere nisu značajnije utjecali na odluku o odlasku. Glavno odredište bile su zemlje Srednje Europe – Njemačka, zatim Austrija te Švicarska.

Najviše ispitanih povratnika, oko trećine, otišlo je na privremeni rad u inozemstvo u razdoblju od 1961. do 1971. godine. Vezu s Međimurjem je oko 85 % ispitanika održavalo najčešće jednom mjesečno ili nekoliko puta godišnje, na što je utjecala blizina zemlje rada. Oko polovice ispitanika vratilo se u Međimurje nakon 1995. godine, tj. nakon završetka Domovinskog rata. Ono što je najvažnije je činjenica da su svi ispitanici investirali u rodnom kraju pa su tako vanjske migracije posljedično utjecale na transformaciju matičnih naselja. Svi ispitanici redom uložili su i ulažu u nepokretne objekte (kuću, vikendice, ugostiteljske objekte i slično), oko trećina u izgradnju privatne tvrtke, još trećina investira u poljoprivredu, 3 % gradi objekat za seoski turizam, dok 37,8 % ulaže uštedevinu u „nešto drugo” (vinski podrum, auto salon, autoradionu, hipodrom, frizerski salon, benzinsku pumpu, infrastrukturu naselja, itd.). Izgrađeni poslovni objekti često su u vezi s njihovim opisom posla kojeg su obavljali u inozemstvu. Proces transformacije se brže i jače širio u naseljima donjeg Međimurja, još od 1970-ih godina, gdje se najprije javljaju fizionomske promjene kao „rezultat i dokaz” rada u inozemstvu.

Kako danas još uvijek ne postoji detaljna službena strategija na koji način osigurati, barem djelomično, povratak Hrvata iz inozemstva, u slučaju međimurskih iseljenika bi kontaktno-spojnik regionalni položaj s perspektivnom funkcijom transgranične regije, kao i čvorišni prometno-geografski položaj, mogli biti osnova za budući značajniji povratak međimurskih iseljenika u rodni kraj. Uključivanje međimorskog prostora u dinamičniji život kako Zagrebačke makroregije tako i šire (čak i susjednih zemalja), ali i njegov daljnji razvoj kao jednog od prosperitetnijih krajeva Republike Hrvatske, može biti svojevrsno pokriće i garancija za daljnja poslovna ulaganja međimurskih povratnika u rodni kraj i za daljnji razvitak međunarodne suradnje na svim životnim razinama.

LITERATURA

- Akrap, Anđelko (2003). *Migracija Hrvata u posljednjem desetljeću 20. stoljeća*. Frankfurt am Main: Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini.
- Baučić, Ivo (1971a). *SR Hrvatska u vanjskim migracijama radne snage*. Zagreb: Stanovništvo, emigracija, zaposlenost.
- Baučić, Ivo (1971b). *The Effects of Emigration from Yugoslavia and the Problems of Returning Emigrant Workers*. Paris: OECD Manpower and Social Affairs Directorate.
- Baučić, Ivo (1971c). Vanjske migracije radne snage kao faktor socijalno-ekonomskih promjena u seoskim sredinama, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela. *Sociologija sela*, 31–32: 127–140.

- Baučić, Ivo (1973). Radnici u inozemstvu prema popisu stanovništva Jugoslavije 1971. *Radovi geografskog odjela PMF-a*, 12: 13–36.
- Baučić, Ivo i Maravić, Željko (1971). Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranata iz SR Hrvatske. *Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu*, 2 (10): 11–50.
- Bičanić, Rudolf (1940). *Agrarna prenapučenost. Gospodarska struktura Banovine Hrvatske 3*. Zagreb: Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva Gospodarska sloga.
- Čizmić, Ivan i Živić, Dražen (2005). Vanjske migracije stanovništva Hrvatske-kritički osvrt. *Zbornik radova Stanovništvo Hrvatske-dosadašnji razvoj i perspektive* (ur. Anka Mišetić, Nenad Pokos, Dražen Živić). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 57–69.
- Friganović, Mladen (1984). Egzodusna područja (ne/razvijenost i populacijska politika u SR Hrvatskoj). *Radovi Geografskog odjela PMF-a*, 19: 32–53.
- Heršak, Emil i Šimunko, Jure (1990). Međimurje – povijest, identitet i seobe. *Migracijske teme*, (4): 569–591.
- Heršak, Emil (1991). Međimurje: povijest i seobe. *Vanjske migracije i društveni razvitak*. Zagreb, Institut za migracije i narodnosti, 36–61.
- Heršak, Emil (1998). *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: IMIN i Školska knjiga.
- Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Sloveniju po II. svetovni vojni* (Migracije 10). Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.
- Laci, Silvestar (1962). Donje Međimurje. *Geografski glasnik*, 14: 83–101.
- Laci, Silvestar (1979). Centralna naselja Međimurja. *Radovi*, 14: 19–39.
- Laci, Silvestar (1982). Razvoj naseljenosti Međimurja. *Geografski glasnik*, 44: 51–68.
- Laci, Silvestar (1998). Čakovec – povijesno-geografski razvoj i suvremeno značenje grada Zagreb. *Geografski horizont*, 2: 7–30.
- Lajić, Ivan (2002). Hrvatske migracije početkom 21. stoljeća. *Migracijske i etničke teme*, 18 (2–3): 135–149.
- Mesarić Žabčić, Rebeka (2005). *Utjecaj migracija na transformaciju naselja Međimurja*. Zagreb: Doktorska disertacija.
- Mesić, Milan i suradnici (1991). *Vanjske migracije i društveni razvitak*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Mesić, Milan (2002). *Međunarodne migracije tokovi i teorije*. Zagreb: Societas, Zavod za sociologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Mikuljić, Branko (1991). *Vanjske migracije i razvoj Jugoslavije*. Sarajevo: Ekonomski institut Sarajevo.
- Nejašmić, Ivica (1990). Iseljavanje iz Hrvatske u Evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine – pokušaj kvantifikacije. *Migracijske teme*, 6 (4): 511–526.
- Pavlaković-Koči, Vera (1976). *Vanjske migracije iz Međimurja kao faktor transformacije kraja*. Zagreb: Magistarski rad.

- Petz, Boris (1985). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Raghava, Chandri (2004). *Mondialisation et mouvements migratoire*. Paris: Alternatives Sud.
- Salt, John i Hugh, Clout (1976a). *Migration in Post-war Europe-geographical essays*. London: Oxford University Press, Ely House.
- Salt, John i Hugh, Clout (1976b). *International Labour Migration: The sources of supply*. London: Oxford University Press.
- Zelinsky, Wilbur (1966). *A Prologue to Population Geography*. New York: Prentice-Hall, INC., Englewood Cliffs.
- Zelinsky, Wilbur (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*, 61: 219–249.

IZVORI

1. Anketa 2002.
2. Popis stanovništva 1971. Dokumentacija 1972.
3. Popis stanovništva 1971. i 1981. Stanovništvo po zajednicama općina i općinama, dokumentacija 569, godina 1984. Republički zavod za statistiku, SRH, Zagreb, 1989.
4. Popis stanovništva 1991. Dokumentacija 810, 811, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1991.
5. Popis stanovništva 1991. Dokumentacija 882, 884, 885, 886, 887 Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1992.
6. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. CD Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2002.
7. Pregled podataka o Županiji Međimurskoj 2001. Čakovec, 2001.
8. Pregled podataka u Županiji međimurskoj, statističko izvješće, 1994.
9. Pregled podataka u Županiji međimurskoj, statističko izvješće, 1995.
10. Pregled podataka u Županiji međimurskoj, statističko izvješće, 2001.
11. Popis stanovništva 1961. Knjiga XV. Poljoprivredno stanovništvo, rezultati za neselja, Beograd, 1966.
12. Popis stanovništva 1991. Stanovništvo prema spolu i starosti, dokumentacija 882, Zagreb, siječanj 1994.
13. Popis stanovništva i stanova 1971. Stanovništvo, poljoprivredno stanovništvo, rezultati po naseljima i opštinama, Beograd, 1973.
14. Popis stanovništva, domaćinstava i stanovi 31. III 1981. Tabele po općinama, Zagreb, travanj, 1983.

SUMMARY

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE EXTERNAL MIGRATION FROM MEĐIMURJE IN CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES

Rebeka Mesarić Žabčić, Dražen Njegač

The results of the survey show that after completing conditions for their retirement, temporary workers from Međimurje go back to their native country, where they build houses, catering objects, invest in local infrastructure, craftsmanship etc. and in that way they take part in transforming Međimurje. Based on the analysis of the relevant literature and the results from the survey, it can be concluded that external migrations have had a huge significance for the residents of Međimurje and the development of the region itself. Although during the 1960s the residents of the lower part of Međimurje were mainly the ones who took part in external migrations, the residents of the upper part of Međimurje also migrated towards European countries.

The main reasons for external migration are socio-economical processes (inability to live on agriculture, lack of employment, general underdevelopment, unsatisfactory local and social conditions, etc.) Economic reasons were pointed out as the main reason by the majority of returnees. The main reasons were also: the inability to find work, hard working conditions and low pay, whereas political reasons and inability to have a career didn't have a significant effect on their decision to leave their native country. The main destinations were the countries of mid - Europe: Germany, Austria and Switzerland.

The majority of the surveyed returnees i.e. a third of them, migrated between 1961 and 1971 to work on temporary basis. 85% of them maintained contact with Međimurje once a month or a few times yearly, which was directly affected by the vicinity of the country where they had migrated. Half of the interviewed returned to Međimurje after 1995 i.e. after the Independence War in Croatia. The most important is the fact that all the interviewees made investments in their home country so that external migrations have had an effect on the transformation of the mother settlements.

All the interviewees have been investing in structures such as houses, country houses, catering objects and similar, a third of the have set up private business, another third has invested in agriculture, 3 % of them have built eco - friendly objects for tourism, while 37,8 % of them have invested their savings in something else (wine cellar, car repair shop, hippodrome, hairdresser's, petrol station or invested in other forms of infrastructure.) These structures are usually linked to the jobs they have been doing abroad. The process of transformation has been spreading faster and more vigorously in the villages of the lower Međimurje since 1970s, where changes have taken on first as a result and proof of the work abroad.

Due to the fact that today we still don't have a strategy to ensure that Croatian people will return to their homeland, in case of Međimurje migrants the regional position showing prospects for trans - border regions and geographical and transportation conditions, could

form the basis for the future bigger number of returnees to Međimurje. The involvement of Međimurje into a dynamic life of Zagreb macro region and wider (even the neighbouring countries), and its further development into one of the most prosperous regions of the Republic of Croatia, may form the basis and guarantee further business investments of Međimurje returnees into their homeland and further progress regarding international collaboration on all levels. (Translated by Rebeka Mesarić Žabčić.)